

Гончарний комплекс поблизу с. Бакота

1978 р. під час розкопок поселення раннього залізного віку на Середньому Дністрі, які проводились Дністровською новобудовною археологічною експедицією під керівництвом Г. Т. Ковпаненко, були відкриті залишки давньоруського гончарного комплексу (рис. 1). Цей комплекс складався з трьох горнів, розташованих на правому березі Дністра неподалік від літописного с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмель-

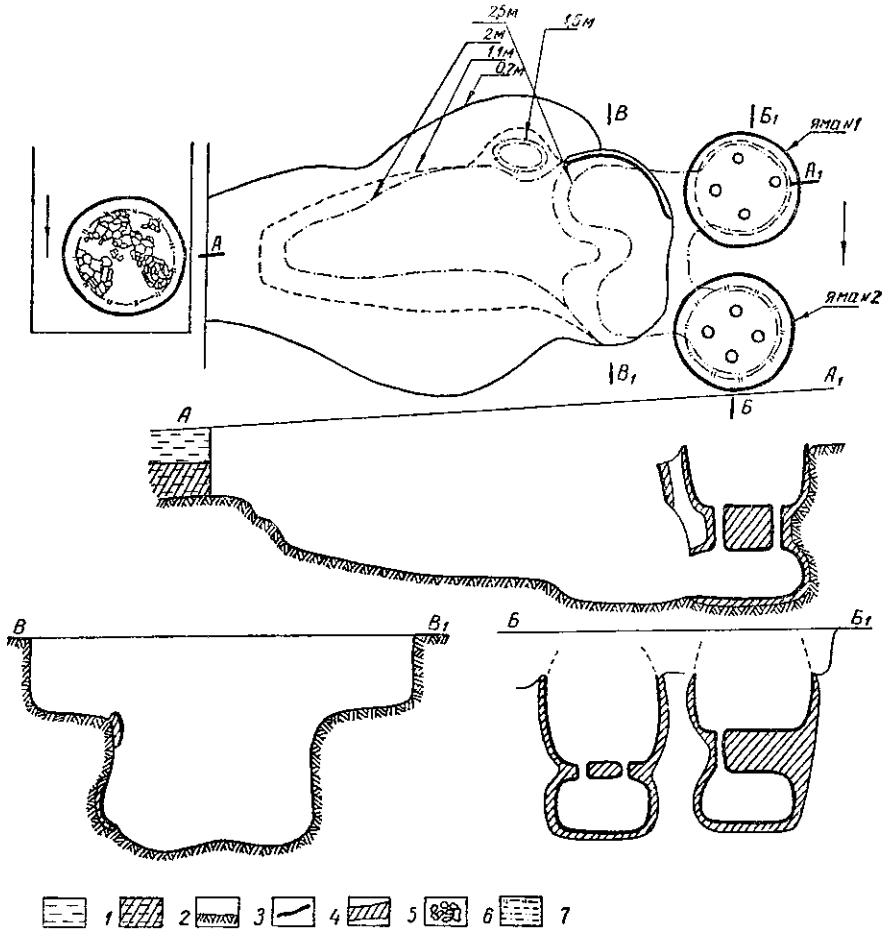

Рис. 1. План і профілі гончарних печей:

1 — сірий суглинок (орний шар); 2 — коричневий суглинок (культурний шар); 3 — материк; 4 — обпалена глина; 5 — прожарений материк; 6 — каміння; 7 — контури стінок на різних глибинах.

ницької обл. Тут проти уроч. Курник, на береговому схилі в східній частині мису, в 7 м на захід від краю надзаплавної тераси, було закладено розкоп площею 85 м². Потужність культурного шару становила 15—20 см, він залягав під верхнім розорюваним шаром світло-коричневого наносного піску та мулу. Материк знаходився на глибині 0,5 м.

В культурному шарі, що складався з гумусованого чорнозему, трапилось скупчення великих фрагментів кількох роздавлених посудин, уламок скляного браслета, дрібні шматочки печини та кераміки. При зачистці на материковому ґрунті була виявлена темна пляма нечітких контурів (2,5×3 м) та дві круглі плями з обпаленої глини діаметром в 1 м.

В процесі дослідження з'ясувалось, що ці плями є залишками гончарного комплексу, який складався з трьох горнів. Два з них добре збе-

реглися, а третій — частково. Біля горнів були розчищені пригребіща — ходи до топкових камер, які добре збереглися від руйнування. Дві плями з випаленої глини були частиною склепіння горнів № 1 і 2. Горни були споруджені в материковому ґрунті. Спочатку тут були вирізані випалювальна і топкова камери з наступною обмазкою стінок камер, а потім споруджувались пригребіща та решітки, які розділяли камери поміж собою.

Таким чином, вдалося встановити, що горни були двоярусними і склалися з двох частин: нижньої (топкової камери) і верхньої (випалювальної камери). Під час споруджування горна № 1 горн № 3 був майже повністю зруйнований від тривалого користування ним. Від нього залишилась лише південно-західна частина стінки верхньої випалювальної камери, діаметр якої становив близько 1 м, і бокова стінка топкової камери, довжина якої 0,9 м, а висота 0,4 м.

Горн № 1 також був двоярусним. Висота випалювальної камери, яка збереглась, 0,6 м. Верхній край випалювальної камери, діаметр якої 1,2 м, вірогідно, мав сферичне завершення. Стінки камери з внутрішньої сторони були обмазані глиною і обпалені. Товщина обмазки становила 2—3 см. В коричневому суглинку заповнення камери знайдені фрагменти кераміки та перепаленої глини. На дні камери, на глибині 0,6 м від древньої денної поверхні, розчищено чотири отвори діаметром 8—9 см, розміщені хрестоподібно. Це продухи, що проходили вертикальними каналами через решітку завтовшки 0,4 м. Решітка була вирізана в материковій глині.

Стінки продухів обмазані зсередини шаром глини завтовшки 2—3 см. Верхня частина продухів була прикріплена до дна обпалювальної камери наліпними кільцями, діаметр яких становить 15 см, а товщина стінок 3 см. Можливо, ці кільця накладалися зверху продухів, щоб запобігти попаданню туди уламків кераміки, печини, вугілля.

Топкова камера мала півсферичне глиняне склепіння і плоске дно. Вхід в топку мав висоту 0,4 м, ширину 0,9 м. Висота топкової камери 0,5 м, ширина 0,9 м, довжина топки 1,15 м. У заповненні топкової камери знайдено значну кількість фрагментів давньоруської кераміки, деревного вугілля, попелу.

Горн № 2 знаходився в 20 м на північ від горна № 3. Він також був двоярусний з топковою та випалювальною камерами. Верхня частина випалювальної камери була зруйнована, але чітко простежувалась її куполоподібність. Діаметр її челюстів становив 1,2—1,3 м. Висота обпалювальної камери в тій частині, де вона найкраще збереглась, 0,9 м. Стінки камери вирізані в материк і зсередини обмазані глиною, товщина обмазки 2—3 см. Стіни поступово звужуються до дна і на глибині 1 м від давньої денної поверхні діаметр 0,9 м. У заповненні камери, яке складалось з коричневого суглинку, знайдено фрагменти давньоруської кераміки, обпаленої глини. На глибині 0,3 м від верхнього краю камери, біля її західної стінки розчищені залишки обваленого склепіння. На дні камери лежали сім розчавлених посудин, великий фрагмент обробленого кременю діаметром понад 15 см.

На дні випалювальної камери відкрито чотири продухи діаметром 10 см, розташованих хрестоподібно. Продухи вертикально проходили через материк, товщина якого становила 25 см. Стінки продухів в цьому горні теж мали товщину 2—3 см. Верхня частина продухів виділялась кільцевими валиками. Топкова камера горна № 2 аналогічна топці горна № 1. Вхід значно вужчий (висота 0,4 м, ширина 0,6 м) порівняно з самою топкою, висота якої становила 0,55 м, а ширина 0,95 м, довжина топкової камери 1,2 м. У заповненні камери траплялись фрагменти кераміки, попіл, деревне вугілля.

Підхід до топок усіх трьох горнів був можливий лише через пригребіще, яке примикало до них зі сходу, воно мало несиметричну форму — вузьку вхідну частину, широку центральну, що звужувалась біля топок, та було витягнуте у довжину по лінії зі Сходу на Захід. Загаль-

на довжина пригребіща в його верхній частині 4,9 м, біля дна 4,2 м, ширина біля входу 1,4 м, в центральній частині 2,9 м, біля топок 1,6 м. Підхід до нього був можливий лише з боку Дністра. Глибина пригребіщ різна, від 0,7 до 0,9 м від рівня древньої поверхні та 1,3—2,2 м від сучасної поверхні. У заповненні пригребіщ знайдено багато фрагментів давньоруської кераміки, аналогічної виявленій в обпалювальній камері горна № 2. Так, лише в придонній частині горна виявлено 350 уламків стінок горщика, 92 вінця, 62 денця. Із заглиблень біля топок горнів № 1 та 2 походить 180 стінок, 55 вінець, 18 денців від горщиків. У заповненні топок була обгоріла глина, шматочки деревного вугілля, попіл, печина.

Серед кераміки, знайденої в пригребіщах, цікавими є нижні частини глиняних горщиків з отвором в денці діаметром 1 см. Поблизу топкової камери горна № 1 знайдена кам'яна плитка із заглаженою поверхнею, попіл, деревне вугілля, обпалена глина. У верхній частині пригребіща знайдено два риболовних гачки, уламок зернотерки, намистина, фрагменти скляного браслета, залізне долото та інші предмети,

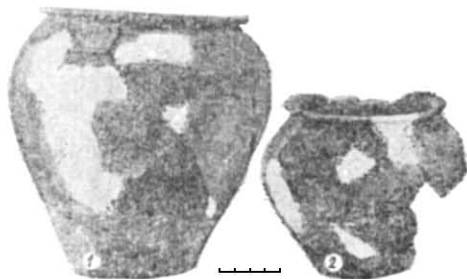

Рис. 2. Кераміка із печі № 2.

які свідчать про досить тривале існування гончарного комплексу, а також про те, що тут мешкали ремісники. У заповненні пригребіща крім згаданих матеріалів трапились і кістки тварин, кремінні відщепи, стулки різних черепашок, вапно. Це є свідченням існування тут тимчасових жител-ремісників-гончарів.

Знайдена при розкопках гончарних горнів кераміка ідентична кераміці давньоруського часу із розкопок в Бакоті, Старій Ушиці, Усті. Ця кераміка досить однорідна і представлена переважно кухонними горщиками. Всі вони тонкостінні, добре обпалені, з поверхнею темно-рожевого або темно-коричневого кольору. Більшість із них мають короткі горизонтально відігнуті вінця, потовщені біля краю, чітко виділену шийку і плічка. Широкий у плечах корпус повільно звужується до невеликого денця. Орнамент складається з чотирьох-п'яти вузьких паралельних смуг або хвилястий на плічках. Більшість посуду без орнаменту (рис. 2).

Отже, гончарний комплекс поблизу с. Бакота був споруджений в XII—XIII ст. і функціонував тривалий час. За типологією Б. О. Рибаківа, його можна віднести до першого типу гончарних горнів, тобто до типу двоярусних горнів без «козла»¹. Згаданий гончарний комплекс був розташований ближче до с. Бакота, ніж до Комарова. Можливо, поблизу комплексу також була переправа через Дністер, яка існує і в наш час.

п. А. ГОРИШНИЙ

Гончарный комплекс возле с. Бакота

Резюме

В 1978 г. во время археологических исследований на Днестре у с. Бакота был обнаружен гончарный комплекс XII—XIII вв., состоящий из трех горнов. В заполнении горнов и пригребіщ найдено значительное количество керамики. Она представлена в основном горшками. Аналогичные сосуды хорошо известны в XII—XIII вв. и широко распространены на всей территории Древней Руси.

Гончарный комплекс у с. Бакота и керамика из него имеют большое значение в изучении производства керамических изделий в древнерусском государстве.

¹ Рыбаков Б. А. Ремесло древней Руси. — М., 1948, с. 351.